

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարեկան 6 րուբլի.
Առանձին համարները 5 կոպէկով

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis. Redaction „Mschak“.
Տէլեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Յայտարարութիւնը ընդունվում է առանձին լիցիտով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաւարանային բառին 2 կոպէկ.
Տէլեֆոն № 253.

Հիմնադրող Գրիգոր Արծրունի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մշակութեան կարգու մի ծրագիր.—Ներքին
Տեսչութիւնը. Մամուլ. Օպերային ներկայացում-
ներ. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—
ԱՐՏԱԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.— Հե-
տադիւրներ.— ՅԱՅԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱ-
ՍԻՐԱԿԱՆ. Հասարակական հոսանքներ:

ՄԵԼԱԿՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐՈՏ ՄԻ ԾՐԱԳԻՐ

Վերջապէս պաշտօնական ընթացք ստա-
ցաւ մի խնդրի, որ վերաբերում է մեր
երկրի արդիւնագործութեան մի խոշոր
ծիղի զարգացման: Կառավարութիւնը ու-
շաքրութեան առաւ այն գիտնականները,
որոնք լսվում էին ամեն տեղից, շերտ-
մա պահում էին անկման մասին: Գիւ-
ղային, կալուածատէրեր, մասնաւոր
հետազոտողներ միաբերան գիտնականներ
վաղուց, որ շերտապահութեան զարգաց-
ման գլխաւոր պայմանը, այն է սերմի
կամ հոգիի առողջ և անարատ լինելը
դեռ չէ պայտօնված հաստատ կերպով:
Շերտապահները, գտնվելով մշտական վը-
տանգի մէջ թէ նրանց աշխատանքը և
ծախքերը իզուր կը կորչեն, չեն վստահա-
նում լուրջ կերպով նուիրել իրանց շերտ-
ապահութեան ընդարձակումը և եթէ
մի որ և է միջոց ունեն ուրիշ պարագա-
մունքի դիմելու, բոլորովին աչքաթող են
անում շերտապահութեան նման մի ար-
դիւնաւէտ և փոքր ժամանակ խլող զբաղ-
մունք, որ կարող էր հաստատ կերպով
մաշակել հաղորդաւոր ընտանիքների տա-
րեկան ապրուստը:

Շերտի սերմը, որ գործ է ածվում մեր
երկրում, մասամբ պատրաստվում է սե-
փական տնտեսութեան մէջ, իսկ մասամբ
բերվում է արտասահմանից, մեծ մասամբ
Թիւրքիայից և յատկապէս Բրուսայի շրջա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՀՈՍԱՆՔՆԵՐ

Արօշիցիօնիզմ

III (Վերջ)

Բուռն ծափահարութիւններից յետոյ ամբիօն
բարձրացաւ օրինող Շիրմախէր:
Բուրժուա կիւնը, հարուստի աղջիկը, ասաց
ճառախօսը, ստիպված չէ անձնատուր լինել
անառակութեան, որի դէմ նա գրեթէ միշտ ու-
նի բնական նեղուկներ, ընտանիք, որ հակում
է նրա վրա, կրթութիւն, որ թոյլ է տալիս
գտնել շահաւէտ աշխատանք և այլն: Աղքատու-
թիւնն է, ինչպէս ասում է Մաքսիմ Գորկին,
անառակութեան ամենախոշոր հայտնաբեր-
մունքը կիւնն է գլխաւորապէս անառակ դառ-
նալու վտանգին ենթարկվողը: Գինեղ ուրեմն
կանանց չքաւորութեան հարցը:

Բանուորավարձով ապրող կանանց դրութիւ-
նը, Եւրոպայում ու Ամերիկայում, պարզելու
համար օրինող Շիրմախէր բաժանում է տեղու-
թիւնները երեք կարգի—Միացեալ-Նահանգներ
ու Անգլիա, Իտալիա ու Աւստրիա և Ֆրանսիա
ու Ֆերմանիա: Այդ բոլոր տէրութիւններում
էլ կնոջ բանուորավարձը շատ ցած է տղամար-
դու ստացած վարձից և ամեն տեղ շահաւէտ
ստպարկները ու պարագլուխները գտնվում
են զիւրաւորապէս տղամարդկանց ձեռքում:

Միացեալ-Նահանգներում կիւնը, հաւասար և
նոյն իսկ աւելի աշխատանքի համար, ստանում
է տղամարդու ստացածի կէսը և ամենաշատը
2/3-ը: Սակայն ապրուստը աւելի է ծան չէ նըս-
տում կնոջ համար քան տղամարդու համար:
Այդպիսի օրավարձից կիւնը ոչինչ չէ կարող յետ
զգնել: Վրա է հասնում գործատուի կամ յետ-

նից: Արտասահման սերմը մտնում է
մեր երկիրը առանց որ և է արգելքի, ա-
ռանց որ և է հսկողութեան ենթարկվե-
լու և եթէ նա պարունակում է իր մէջ
հիւանդ մասեր, տարածում է նրանց ա-
նարգել կերպով մեր երկրի մէջ: Վնասվողը
լինում է գիւղացին, որ գնում է անյայտ
որակութեան ապրանքը և նրա վատու-
թեան մասին նա իմանում է այն ժամա-
նակ, երբ որդը հիւանդանում է, երբ
ծախքերը արկած են և այլ ևս անկարելի
է օգնել գործին:

Կառավարութիւնը, որոշելով յայտնի
հսկողութեան ենթարկել շերտի սերմը,
այժմ մշակում է այդ հսկողութեան հա-
մար միջոցներ: Պէտք է խոստովանել, որ
այդպիսի հսկողութիւն սահմանելը ունի
բազմաթիւ դժուարութիւններ և այդ
պատճառով ցանկալի է, որ գործին հմուտ
անձինք, որոնք կարող են նպատակաւոր-
մար խորհուրդներ տալ, օգնութեան դային
պաշտօնական շրջաններին: Հսկողութիւն
սահմանելը չը պէտք է այնպիսի անյար-
մարութիւններ առաջացնի, որ յանկարծ
վաճառանոցում ծախու սերմ չերկայ
և շերտապահները աւելի ևս վատ վիճակի
մէջ ընկնեն, քան թէ գտնվում են այժմ:
Պէտք է ծրագրել այնպիսի միջոցներ, որ
սերմի քանակութիւնը չը պակասի, իսկ
մի և նոյն ժամանակ նրա յատկութիւնը
բարելոքվի:

Կառավարութեան կողմից առաջարկված
է Կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերու-
թեան յայտնելու իր կարծիքը այդ կարե-
ւոր խնդրի մասին: Յանկալի է, որ մեր
շերտապահները մասնակցեցին ընկերու-
թեան պարագլուխներին և նպատակէն
մշակելու շերտի սերմի վրա հսկողութիւն
նշանակելու համար նպատակաւորմար մի-
ջոցներ:

Կարութիւն և կիւնը ստիպված է լինում դիմել
որ և է տղամարդի օգնութեան, որ ձեռք բերե-
լու համար նա պէտք է զոհի իր պատիւը: Նոյնն
է Անգլիայում: Իսկ այդ երկու երկրները հա-
մարվում են ամենալաւ երկրները բանուորու-
հիւների շահերի տեսակէտից:

Իտալիայում ու Աւստրիայում շատ քիչ աս-
պարէզներ են բաց կնոջ առաջ: Կանանց բա-
նուորական ընկերութիւններ, որոնք, թէև սա-
կաւալի, բայց որոշ տեղ են ընդունւում առաջին
երկու երկրների մէջ: Այստեղ միանգամայն
աննշան են: Վերջնայում բանուորութիւնները այն-
քան են ստանում, որ մեծ խնայողութեամբ հա-
զիւ կարողանում են ծախ ծայրի հասցին, բայց
գործատուի ժամանակ անառակութիւնը
միակ ապրուստի միջոցն է դառնում նրանց
համար: Իտալիայում աւելի ևս վատ է նրանց
դրութիւնը: Երբեք զիւրակ գործող կիւնը օրա-
կան 14 ժամվայ աշխատանքի համար ստանում
է ընդամենը 20 կամ 30 սանտիմ (1—10 կո-
պէկ):

Գերմանիայում, ըստ Բէքէի *), կիւնը վա-
տակում է տղամարդու վաստակածի կէսը և նոյն
իսկ մի երրորդը, 3 ֆր. 80 սանտիմից մինչև
11 ֆր. 25 ս. շաբաթը, նայելով արհեստին:
Բէքէյաւում բանուոր կիւնը ստանում է շաբա-
թական միջին թուով 7 ֆրանկ, մինչդեռ ապ-
րելու համար պէտք է ծախել ամենաքիչը 6
ֆր. 75 ս.: Ռուսերից պէտք է զոհնի նա միջոց
մաշակող հագուստը վերանորոգելու և ուրիշ ար-
տակարը ծախսերը լրացնելու համար: Ռուս
պէտք է անի նա հիւանդութեան դէպքում կամ
այն ժամանակ, երբ գրկվում է գործին:

Նոյնն է և Ֆրանսիայում: Այնտեղ էլ կիւնը
օր բանում օր ապրում է, այնտեղ էլ կիւնը
ստանում է այնքան, որ հազիւ բաւական է նրա
կերակրի և ընկալարանի ծախսը հանելու համար:

Ուր պէտք է գտնի, ասում է օրինող Շիր-
*) Նշանաւոր սոցիալ-դեմոկրատ Բէքէ Նոյնպէս
աբովիցիոնիստ է:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Պանդխտութիւնը հայի պատմական ճակատա-
գիրն է: Ամբողջ առաջաւոր Ասիայում մենք
բացի գուցէ միայն հրէաներից, չենք գտնի մի
ուրիշ ազգ, որ հայի պէս չափաւոր լինի հա-
մարեալ ամբողջ երկրագունդը, որ այնքան ծանր
զոհեր տուած լինի մշտական թափառումների
տխուր, ճակատագրական անշուք ժամանակներ
պատճառով: Իւրաքանչիւր երկրորդ ունի իր խոր
պատճառները, իր պատմութիւնը. մենք, ի հա-
կէ, չենք կարող այստեղ բերել այնպիսի մի
խոշոր երկրորդ պատմութիւնը, որպիսին է հայե-
րի պանդխտութիւնը: Յիշենք միայն, որ մեր
ազգային կեանքի հաստատապէս յայտնի չըլա-
նի համարեալ կէսը, այն էլ երկրորդ կէսը, ներ-
կայացնում է մի մշտական երկուց—թէ ինչ-
պէս հայը թողնում է իր հայրենիքը, հեռա-
նում է կամ մի կտոր ցամաք հաց գտնելու,
կամ ազատ շուշի իրաւունք ստանալու, կամ
թէ իր վաճառականական հմտութիւնները գոր-
ծադրելու համար: Անցել են անապիւր դարաշր-
ջաններ, փոխվել են ժամանակները, բայց պան-
դխտութիւնը այսօր էլ նոյն ոյժն ու անհրա-
ժեշտութիւնն ունի հայի համար, ինչ ունէր հա-
րիւրաւոր տարիներ առաջ: Ռուսն էր հնարաւոր
դարձնում հայի պանդխտութիւնը, ինչն
էր վստահութիւն տալիս նրան համարձակ ըլա-
յիլ դէպի հեռավոր, անձնօթ աշխարհներ: Այս
հարցերը մեզ հարկաւորում են նայել հայ ըն-
տանի ներսը, տեսնել այն անհկատելի, բայց
տոկուն, անձնագոհ հերոսներ, որ նստած է
իր տանը, յանձն է առել ամեն տեսակ զոր-
կանք, նահատակութիւն, որպէս զի վառ պահէ
իր օջախը տղամարդի բացակայութեան ժամա-
նակ: Նա հաւատարիմ է մնում իր ամուսնական
ուխտին, լսելով է իր բոլոր ոյժերը, իր կա-
րողութիւնը, որպէս զի կարողանայ սուրբ ու
մաքուր պահած օջախը պարզ երեսով յանձնել

մախէր, ողորմելի կիւնը այն տարբերութիւնը,
որ կայ իր ստացած վարձի և իր ապրուստի ար-
ժէքի մէջ: Փողոցում: Այդպիսով բանուոր կիւնը
ճակատագրապէս նախասահմանված է աւել կամ
պակաս սովորական, աւել կամ պակաս կանո-
նաւոր անառակութեան: Բոլորի Կոմիտէի ձեռք
է ասում, թէ անընտանիք բանուորութիւն մի ո-
րոշ քապէ ստիպված է լինում անձնատուր լինել
անառակութեան, որպէս զի չը մեռնի սովից:

Այդ թշուառ շրջանում, շարժական և յար-
գելի օրերը, կան նախ և առաջ անգիտակից-
ներ: Անտէր, անընտանիք, զուրկ հսկողութիւ-
նից և մատնված փողոցի պատահարներին, նը-
րանք կորած են արդէն եօթ—ութ տարեկանից
ի վեր: Նրանք չեն մեղանշել իրենցից դէմ, որով-
հետև չեն ճանաչել, թէ ինչ է իրենցը: Ինչ վե-
րաբերում է անտանջութիւնը, պէտք է տեսնել,
թէ ինչ գինեմոլական կամ մի ուրիշ այդպիսի
ժառանգութիւն են ստացել նրանք իրանց ծնող-
ներից, ինչ անառողջ միջավայրում, ինչ բարո-
յական ոչնչութեան մէջ են ապրում նրանք:
Ամենահետաքրքիրները ժողովածներն են, որոնք
հետզհետէ, փոքր առ փոքր, ընկել են, ստո-
րացել են անգութ անհրաժեշտութեան հարուած-
ների տակ: Նրանք աղքատութիւն են կրել և
բայց (ճառախօսի ձայնը մի քապէ կտրվում է
յուզմունքից): Նա սակայն այդ կանանց մէջ կան
այնպիսիներ, որոնք մնում են բարի, օրինա-
կան, և երախտաւոր. կան այնպիսիներ, որոնք
սիրում են իրանց բերած դաւալը և անառա-
կութիւն են անում նրան պահելու համար: Կան
նոյն իսկ այնպիսիներ, որոնք չը գիտեն պա-
հանջել իրանց ընտանիքի անհրաժեշտութեան
տալիս, որ տղամարդիկ հարստանան իրանց:
Ոչ. այդպիսի կիւնը անբարոյական (immoral)
է և այլ մի էակ առանց բարոյականութեան
(amoral) և ամենից յաճախ զոհ հասարակական
արատաւոր և ցաւալի վիճակի:

Յիշելով ուրեմն տնտեսական է, վերջացնում
է ճառախօսը... Փոփոխներ ուրեմն կանանց

տղամարդին, երբ նա տարիներ անցնելուց յե-
տոյ իր բալլերը օտար աշխարհից դէպի իր
տունը կուղղէ: Այդ աննկատելի հերոսներն
հայ կիւնն է: Ուրում էք իմանալ թէ ինչ օրեր
է անցկացնում այդ հերոսներն—կարգացե-
ծողութեան երգերը, որոնց մէջ պանդխտու-
թիւնը, իբրև ժողովրդական ամենապաշտա-
յանք, արտասանւում է վիշտ և լճացել: Նա
այդպիսի օրեր շատ ու շատ երկար են հայ
կնոջ կեանքի մէջ: Կանխորոշում տանից հեռա-
նում է երկար ժամանակով, և եօթին տարին
այն ճակատագրական միջոցն է, երբ դնացողը
երկրի կուռնկներին է դիմում իր տանից
բնակարաններ իմանալու համար, իսկ տանը նըս-
տածները սպասում են, երազում, լաց լինում
և իրանք իրանց միջնորդում: Մեզ մօտ, Ան-
գլիայում, արդէն անառակութիւնների կարգն
է անցել պանդխտութեան այդ հին ձևը. մեր
երկրում զարգացել են հաղորդակցութեան ճա-
նապարհները, և այսօր օտարութիւնը դնացող
հայի համար առանձին դժուարութիւն չէ շուտ-
շուտ վերադառնալ տուն կամ ուղղակի ընտա-
նիքով փոխադրվել այն քաղաքը, ուր ուղում
է գործ գտնել: Բայց այնպիսի տեղերում, ուր
առաջադիմութիւնը անիմպաժ մի բան է, ուր
կանքը շարունակում է հին կարգերի տակ
ծիլված մնալ, դեռ կայ և երկար կը մնայ
պանդխտութեան ամենամանր, ամենախորտա-
բեր ձևը, արն ձևը, որին հայը դիմում է ամ-
բողջ զարեք, բայց որը մինչև այսօր էլ քաժում
է արտաստները նրա աչքերից: Այդպիսի տե-
ղերն են Պարսկաստանը և Թիւրքիան, մանա-
ւանդ Թիւրքիան: Սակայն մեր ժամանակը դրել
է մի թելի կնիք պանդխտութեան վրա. այժմ
կան ընտանիքներ, այժմ հաղորդակցութիւնը հա-
մեմատաբար հեշտ է և մատչելի, ուստի և հայ
կիւնը կարողանում է իր միջնորդները աւելի
ազգու միջոցով լեցնել տալ: Մուշկ, պանդխտ-
ութեան այս կյանքական հարցն է, խօսք ու
աղանչներ է ուղարկում իր տարագիր որդիներ
ին լրագրի միջոցով: «Մտքիկ» լրագրի մէջ

կեանքի աննպաստ պայմանները: Զարգացնելը
կնոջ եռանդը: Անառակութեան նուազումը սերտ
կերպով կապված է կանանց բանուորավարձի
աւելացման հետ: Բայց ինչպէս հասնել այդ
նպատակին: Կանանց բանուորական ընկերու-
թիւնների, սինդիկատների կազմակերպութեամբ
Թող տղամարդիկ—այդ է պահանջում և նրանց
շահը—ընկերացնեն իրանց հետ կանանց իբրև
աշխատանքի կազմակերպիչներ և նոյն իսկ իբրև
ընտրողներ հասարակական կեանքում:

Դանիշը թնդում է ծափահարութիւններից:
Տիկին Բեռտը դրկում է համարում է ճառա-
խօս օրերից:

Տիկին Փլեյն Կասայ, որ Պարսիկ բարեգոր-
ծական հիմնարկութիւնների վարչութեան տես-
չութիւններից մէկն է, կարճ առաջաբանից յե-
տոյ, ասում է հետևեալը.

«Մենք պէտք է անենք աշխարհիկ կնոջ, որին
հեռու է պահում մեզից կեղծ ամօթխանու-
թիւնը—որով պէտք է կուէք մեզ հետ միասին
զբոյսն ոչ միայն մարդասիրական պարտքից,
այլ և ձեր սեփական շահից, այն էակների շա-
հից, որոնք սիրելի են ձեզ»:

«Մենք պէտք է անենք բանուոր. կնոջ—եկ,
խեղճ կին, դու, որին դարձանուտ սպասում
է Միստաւրը, մենք կօգնենք քեզ խուսափել
նրանից, աշխատանք տալով ձեզ,—որովհետև
հաւատադատ եղէք պարսիկներ, դրամին է
կայանում հարցը գրեթէ ամբողջապէս. այն, նա
կայանում է կանանց բանուորավարձի անբաւա-
րարութեան մէջ և այն կուի մէջ, որ կիւնը ստիպ-
ված է մղել տղամարդու դէմ, երբ նա (կիւնը)
ուղում է հաց վաստակելու:

«Իմը, որ ցոյց էր տալիս կանանց ընտանե-
կան օջախի ճանապարհը և ասում էր, թէ մի-
այն տղամարդը պէտք է վատաւակի ամբողջ ըն-
տանիքի հացը, ինչ էր ուղում անել այն կա-
նանց հետ, որոնք կաղում են բոլոր կանանց
վախճան տոկոսը և որոնք մտնում են հետևեալ
խմբի մէջ—այրիւնք, մարդաւորներ, մարդիկ

տպված է Մուշի առաջնորդական տեղագրական քարտեզի վարչապետի Վոլոյմ մեջի պանդուխտներուն, որը մեծ թվով ենթարկու է անհատական պատկերացում ան դրոշման, որ ստեղծու է պանդուխտներուն:

Մշո դաշտին բարձր գեղեցիկ ան կենտրոն, որոնք իրենց այրերուն պանդուխտները այրերան են տարներէ ի վեր, թէ անձամբ և թէ խորհրդով անպարտապարհ կը դրան:

Աստու կը գտնուին իրանմէ թէ իրենց այրերը 7, 10, 13, 15 և այլն տարներէ ի վեր պանդուխտները հետեւոր տեղեր մոտեցան են զիրենք: Նամակ չեն գրեր, դրամ չեն գրկեր, ս. պատկի ժամանակ իրենց ըրած ուխտը չեն յիշեր, մանկամարդ կիները թողած անպաշտպան իրենց քեջքը կը նային: Առաջնորդարան եկած այս տեսակ խնդիրներ ունի ուղով քննեցին, որպէս զի չափազանցութիւններն որոշեց ըստ իրողութիւններէն: Եւ դժբախտաբար տեսանք որ գեղերու քանանները, ուսերը, պատուաւոր մարդիկը կը հաստատեն այսպիսի գործարար տեսակ մը այրիացած կիներու դառն վիճակը:

Մենք ակնատես և ակնաշարք դժբախտ մանկամարդ կիներու աղբիւսներէն, զոր առաւելեք մինչև իրկուսն կը բերեն կը թափեն առաջնորդարան՝ իրենց փոքրիկ ձմերով միասին, մենք տեսնելով անոնց փորձանաւոր կեանքը, անոնց մերկութիւնն ու անօթութիւնը, անոնց կարողութիւնն ու անպաշտպան վիճակը, պաշտօնապէս կոչուած կիները Մուշէն, Վաշտէն պանդուխտ բոլոր այրերուն, և իրենց կը յիշեցնենք մեր ս. կրօնի և տոհմային աւանդութիւններու պահանջները:

Պանդուխտ մեկները, յիշեցէ որ անմեղ աղիւններու մեղքը մտած էք սիրով, ուխտով, և հիմա երեսի վրայ կը թողուք զանոնք: Յիշեցէ որ զաւակներ ունիք, որոնք ձեզ մոռցած են, որովհետեւ ձեր հայրական ինքնայն ու զուգորդարանը չեն վայելած և շատեր իսկ ձեր երեսը չեն տեսած: Յիշեցէ որ ձեր կիները կը տանջուին, որպէս զի ձեզի ուխտած հաւատարմութիւնն պահեն: Յիշեցէ որ ամէն ժամանակ ձեր ցանկալի գալուտեան կը սպասեն անոնք:

Ուխտը, հաւատարմութիւնը, կեանքի պայմանները չափ մտնին, այս ալ յիշեցէ: Ձեր կիները ճարճաւոր կը դիմեն մեզի, հերիք է կրնան, որ այսպիսի սպասեցիք: Կան մեր ամուսինները կան մեզի ուրիշ ամուսինները, այս է իրենց դառն աղբիւսները: Կուգէ որ ձեր կիները այս վշտերու մէջ տառապին: Կուգէ որ ձեր կիները ձեզի անկէք կարգանք, փոխանակ ձեզ օրհնեալ: Կուգէ որ, վերջապէս, ձեր կիները մի բարոյութիւն իրենց յոյսերը կտրած ձեզմէ՝ իրենց զիտուն ճարը նային:

Մենք ի պաշտօն կոչուած կիները ձեզի այս եղանակով որ անգամ մը ձեր միտքը բերէք ձեր տունն ու տեղը, ձեր կիներն ու զաւակներն: Ձմեռը ահա եկաւ, հաց, հալա պէտք է: Պաշտպանութիւնն ամէնէն մեծ պէտքն է որ ամառ ձմեռ չունի:

Թողնվածներ, կանայք, որոնց մարդը անընդունակ է աշխատելու կամ եթէ աշխատում է, փողը տունն չէ բերում, թշուառ աղջիկ—մայրեր և վերջապէս մարդ չը գտած աղջիկների ամբողջ լեզվենք:

Վնասանկան օջախ, ընդդր օջախ, սակայն չէ որ ամենքն էլ ձգտում են ունենալ այդ օջախը և մնալ նրանում, բայց, աւանդ, քաղցը դուրս է ըլլում նրանց այնտեղից:

Այս ես ասում եմ հիմնվելով իմ փորձառութեան վրա, որ ձեռք եմ բերել տասը տարվայ ընթացքում ամեն օր աշխատելով բարեգործական հիմնարկութիւնների վարչութեան և ներքին գործերի մինիստրութեան մէջ, սակայն ես պէտք է աւելացնեմ դրա վրա և այն, որ քաղցը տարից դուրս է ըլլում նոյն իսկ այնպիսի կանանց, որոնց մարդիկ փող վաստակում են, բայց ոչ այնքան, որ հէրիք լինի բազմապատկա ընտանիքի համար:

Ուրեմն Յրանսիայում անառակութեան առաջին պատճառը քաղցն է, աշխատանք չը գտնելն է, միացած գինեմուղութեան հետ: Իսկ երկրորդ պատճառը՝ այն կը թուի ինքն, որ տրվում է որը ու անտէր աղջիկներին կրօնական ապաստարաններում *): Թող ոչ չը լինի իմ դիտաւորութիւնների վերաբերմամբ: Ես չեմ եկել այստեղ փառաբանելու: Ազատ—Մտածածները կամ մի կրօնի միջոցով մի ուրիշ կրօնի: Ես եկել եմ այստեղ պարզապէս յայտարարելու այն փաստերը, որ ես տեսել ու ստուգել եմ անձամբ:

Այս մայրիկը սկսած ես ուսումնասիրում եմ այդ խնդիրը հարցութիւններով անառակ կանանց: Մինչև այժմ եմ հարցրած 75 հոգուց, որոնք բոլորն էլ, բացի մէկից, ունեն ուստիականական տոմս և որոնցից 43-ը Պարբերական

*) Մտ երկու ամիս է «ԱՄՈՐՈՏ» լրագրի անկնայ ընտանգատում է այդ պատասխանները, ուր կաթիլի ընդերը հարստաշարուն են թշուառ որբերի յանուն մարդասիրութեան և յետոյ հեռացնում պատասխանները: Ես անց կ'ապրեմ անհատական կամ մի աշխատանք, մի տեղ գտնելու:

Կը խնդրենք որ այս յայտարարութիւնը ընդունիք իբր ձեր տուններէն գրուած արտասուածքի և կարօտակէջ նամակներ: Այդ տղերուն մէջ տեսնէք ձեր կիներուն և զաւակներուն արցունքը, մեղիութիւնը, անօթութիւնը, անպաշտպան վիճակը, և ձեր սրբտերը թող մորմորին, թող զթով լեցուին: Ձեր տեղ մենք ենք որ կը մորմորենք մինչև իրիկուն:

Այդ մինչև 1—2 ամիս պիտի սպասենք որ ձեր ամուսնական հաւատարմութիւնը ցուցնէ՝ կամ վերադառնալով ձեր տեղերը կամ կանոնադրապէս նամակ ու դրամ զրկելով ձեր տուններուն պատրիարքարանի և առաջնորդարանին միջոցաւ: Հակառակ պարագային, բոլոր պատասխանատուութիւնը ձեր վրայ պիտի ծանրանայ: Ձեր կիներ ու զաւակներ իրենց պարտքը կատարած պիտի ըլլան:

Այս աղաղակը արդեօք կը հասնէ բոլոր մեկնի պանդուխտների կանխին, և եթէ հասնէ, ինչ պատասխան կը հանէ անպիսի բեռի տակ տնքացող համարի կրթիցի: Այս հարցին մենք կը վերադառնանք մի ուրիշ անգամ:

ՕՊԵՐԱՅԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐ
(Շարաթական տեսութիւն)

Թիֆլիսի արքունական թատրոնում այս շաբթվայ ներկայացված օպերաները, բացի «Օպերի-նիկի»-ը, բոլորն էլ կրկնություն էին: Մինչև ամսիս 8-ը Բ. Ֆարինայի անտրոպոլոգիան տուեց «Երեմիականներ», ՍԱՅԱՅԱ, «ՆՈՒՄԱՆԱՆ», «Երեմիական» 3-րդ գործողությունը, «ՀԱՅՈՒՆ 38 ՍԱՅԱ»-ի 4-րդ գործողությունը, «Ե. ԳԵՆԻ ՕՆԵՂԻՆ» և յայտարարված «Նորմալ» փոխադրել կրկին «Երեմիականներ», բացի սրանից երկու ներկայացումներին կից բաղաձայն պարերից կազմված զանգեստներ: Այս շաբաթ օր Պապայանի բեմ դուրս եկաւ երեք անգամ իր ոչ այնքան նշանաւոր դերերում, այն է՝ երկու անգամ «ՆՈՒՄԱՆԱՆ» և մի անգամ «Երեմիական» օպերաներում, առաջինում թաղաւորի աղջկայ, իսկ երկրորդում՝ Մաշայի դերերում: Թէ ինչպե՞ս է սիրում յարգելի դերասանուհին այդ դերերը, մեղ յայտնի չէ, բայց կարծում ենք, որ ինքն էլ դրանց նշանաւոր չէ համարում, ինչպէս Մարգարիտայի, Տատիանայի, Փառաբայի, Տրափաւայի և այլ անոնց նման դերերը:

Վերջին «Երեմիականներ» շատ մեծ բազմութիւն կար թատրոնում: Այս օպերան էլ անցնում է միշտ այնպէս շքեղ, ինչպէս «Երեմիական»։ Դրաւոր դերերը կատարում են խաղաղ կան ոյծերը: Իրկարդո, Բոտտոնի նախնադասները—Լոնգորբարդի, Բենադո, նրա քարտուղար—

են պարապում այդ ողորմելի արհեստով, իսկ մնացածները՝ դաւաճներում, եօթանասունը դուրս են եկել կրօնական ապաստարաններից:

Ճանախուրդ բերում է այդ կարգին պատկանող անառակ կանանց մի քանիսի անկման տիպական պատմութիւնը և հարց է տալիս,—ինչու այդ ջանքն աղջիկները, դուրս գալով վանքերից, այդքան շուտով մոռանում են այն բաժնային խնայողութիւնը, որ պէտք է ենթադրել այնտեղ շարունակ տալիս են նրանց: Որովհետեւ նրանք դուրս են գալիս այդ վանքերից վատաւոր, ճիւղեր ընկած (վատ սնունդի, ուժից վեր աշխատանքի և մարմնը անմաքուր պահելու *) շնորհիւ, բոլորովին անտեղեկ իրական կեանքից, զղուտ դեմ են տեսնալ աշխատանքից (սովորած լինելով հարստահարված տեսնել իրանց աշխատանքը և աշխատել ստրուկների պէս), հմուտ միայն մի տեսակ աշխատանքի մի անշնչան ժապիտ և անընդունակ որ և է ուրիշ պարապմունքի, գուրկ կա՞նք, եռանդից, նախաձեռնութիւնից, ինքնուրոյն եռանդով: Ընդունակութիւնից (չնորհիւ կրօնական երկամբ դիպրիպլինայի) և, ի լրումն չարիքի, որ և է նիւթական միջոցից (վանքերը սեփականացնում են որբերի աշխատանքի ամբողջ արդիւնքը և դուրս են թողնում նրանց վանքից առանց կօպէկի ու նոյն իսկ հող չեն տանում մի տեղ, մի պարապմունք գտնել նրանց համար):

Այդպէս ուրեմն, ասում է ճառախօս տիկինը, այդ վանքերը տանում են իրանց սաներին զէպի անառակութիւն: Քանի վանքի ապաստարանում են ու մանուկ, նրանք կարի մեքե-

*) Հետաքրքիր մանրամասնութիւն կրօնական ընդերքի վարիւնքութեան Որբերին տալին երկու անգամ են լողացնում, որպէս զի նրանք որբն կարել է լեզու տեսնել իրանց մարմնը մեղի: Բայց այդ նրանք պէտք է լողանան անպատճառ շաղկապ սպիտակ ընձկնով և յաճախ տալիս սպիտակ շրջագծով: Տիկին Ժովնա-Կատար էր աչքով տեսնել այդ բանը: Եւ Աստուծոյ մը արտօնք, եթէ ինչը սաները մէկ յանկարծ տեսնել իր մեկ ուսը կամ ձուկը, նա պէտք է լեզուի գնալ, խոստովանել:

Բրոգդի և Ասեկիա, Բենադոյի կին—Ջուլիանի: Յիշեալ դերերը շատ գրաւիչ, մի և նոյն ժամանակ դժուար դերեր են, որոնց համար հարկաւոր են մեծ և անսպառ ձայն, դրամատիկական հմտութիւն և որ գիտաւորն է՝ երաժշտական բարձր զարգացում: Լոնգորբարդին իր հազուադիւս ձայնով յաղթութիւնը ամեն տեղ տանում է: Ջուլիանին իր անշնչ եռանդով, անընկճելի ճկունութեամբ, փառաւոր արտաբերում, մեծ ձայնով ամեն դերում էլ աչքի է ընկնում, թէպէտ խաղը շատ միատեսակ է: Բայց նրանք Բրոգդիի ձեռքից դափնեայ պսակի երեք խել չեն կարող: Վերջինս այդքան ճաշակով է խաղում և երգում, որ ամեն պիւրիս տալիս և առանձին փայլ և երեք չէ ներկայանում զանազան դերերում միատեսակ: Մի և նոյնը չէ կարելի ասել նրա խաղացի ընկերների մասին: Պատի դերը դարձեալ Տիմանիային են տուել, զարմանում ենք, միթէ կարգադրիչները չեն տեսնում, որ նրա ձայրը անպէտք է: Ո՛ր մնաց Նիկիտակայան, որը այս դերում հիանալի է:

Ինչպէս գուշակել էինք, «ՍԱՅԱ» օպերայում Տիմանիայ իր դերումն էր: Նա բաւական լաւ ներկայացրեց Նոգաւա, ուր ոչ մեծ ձայն է հարկաւոր և ոչ առանձին հմտութիւն: Բոգանով (Կանիօ) առաջին անգամ ցոյց տուեց, որ բաւական փորձված արտիստ է, լաւ ծանօթ է դրամատիկական արուեստի հետ և քաջ երաժիշտ է: Ինչպէս լսում ենք, նա սովորել է Միլանում Մովակի և Վարդիկեանի հետ միասին և մի նոյն պրօֆէսորի մօտ: Բոգանով դեռ երիտասարդ է և շատ կրակոտ խաղ ունի: Երգածն էլ հաւանում ենք: Երևում է ընտիր չկօլա, բայց ձայնին դեռ չենք ընտելանում, որովհետեւ գրաւիչ են միմիայն բարձր նօտաները: Ինչ վերաբերում է միջին և ցածր նօտաներին, կարելի է ասել, որ նրանք անդոն են և առհասարակ թոյլ, կարծես Նոյն բարձր երգող տեսքի հնչիւնները չեն: Այնու ամենայնիւ ուրախութեամբ նրան կարելի է լսել, քան թէ կոկորդային ձայնով երգողին:

Բրոգդի (Թոնիօ) այս անգամ կօմիկի դեր էր կատարում: Ի դուր չէ, որ ասում են, թէ չնորհալի դերասանը ոչ մի դեր չի փչացնի: Մենք այս դերում տեսել ենք ուրիշներին, որոնք կամ յիմար են ձեւերից կամ չափազանց խեղճատակ: Իսկ Բրոգդին այլ կերպ է ներկայացնում: Նա ապուշ Թոնիօյի տալիս է հանդուստ բնաւորութիւն, բայց միմիկական շարժուն կօմիկով, որով ի՞նչ ապուշ է ձեւացնում և թէ իր անձը պաշտպանելու ժամանակ խեղճաւ: Օրինակ, Կոլումբինայի հետ ունեցած անսարանում նրա երգը իսկապի մարդու սիրող արտայայտութիւն է՝ երևում:

Նանք են միայն, այնտեղից դուրս գալուց յետոյ, նրանք դառնում են դուռնութեան մեքենայ:

Վերջացնելով ճառը տիկին Ժովնա-Կատարի մոտ է կանանց:

Այն պարտնները, որոնք պաշտպան են հանդիսանում կանանց դատի, բացառութիւններ են: Ետպէնք ուրեմն, տիկիններ, զէպի զեկը: Այս փոխորակից ժամանակում, երբ քաղաքում ձայնաբեկութիւնը կազմալուծվում է և հողի տակից երևում են նոր կարգերի ծիւղեր, Եւան պէտք է ասի Աղաւթին:

—Իմացած կացէք, պարոն, որ ես վերջացրել եմ իմ դարաւոր լուծը: Բըրբերով իմ էւթիւնն իմ լուծը, ես գտալ այնտեղ մի հողի, որ բոլորովին նման է ձեր հողուն: Ուրեմն այժմ, երբ ժամանակ է վերջապէս բարեփոխել հասարակութիւնը, մենք պէտք է հաւատար ըստին ստանանք, այնպէս որ մի քաջէք ամբողջ վերականգնել իրաւ, որովհետեւ ես էլ այնքան իրաւունք ունեմ, որքան դուք, և այդ իրաւունքը ես յետ եմ պահանջում ի լուր աշխարհիս:

Բուռն ծափահարութիւններից յետոյ սկսեցին վիճաբանութիւնները, որոնց մէջ առանձին հետաքրքրութեան արժանի են փաստաբան Յրանի (Բրեւէլից) խօսքերը: Վիճակագրութիւնը, ասաց նա, ցոյց է տուել, որ այն զէպերից մեծ մասում, երբ կինը անառականում է, քաղցն է լինում զրդիչ պատճառը: Հաստատված է, որ 3000 անառակ կանանցից 1,600-ը սովատանջ են եղել... տատերն ասում են, որ կնոջ տեղը ընտանեական օջախն է, շատ լաւ: Բայց կան այրիներ, կան այնպիսիներ, որոնք չեն կարողանում պսակվել: Վերջապէս կանանց թիւը աշխարհիս երեսին աւելի շատ է քան մարդկանց թիւը... Յրանսիայում կանանց 75 % -ը պէտք է հաց վաստակեն իրանց սեփական աշխատանքով: Սակայն կնոջ բանուորական լարձը տղամարդի բանուորականին 1/3-ը կամ 1/8-ն է կազմում... Ետո մեծ է և գինեմուղութեան աղբիւսները: Բէլգիայում վիճակագրու-

Մի քաղ օպերային զանազան ճիւղերը մի կողմ թողնենք և նայենք Թիֆլիսի արքունական թատրոնի վրա, իբրև մի հիմնարկութեան, որը պարունակելով իր մէջ շատ տեսակ գեղարուեստական և կարգադրական մասեր, նպատակ ունի իր ամբողջութեամբ հարկաւոր աղբիւսները գործելու հասարակութեան վրա, այն է գործի և ոչ մի մասը չը թողնել անկատար կամ լիքի: Մենք կը գտնենք, որ թատրոնի գործունէութեան ամենալաւ կատարվող մասերն են դերակատարների խումբը և օրկեստրը, որ ամեն մի ներկայացման թէլ բարեխիղճ և թէլ գեղարուեստորէն տանում են իրանց գործը: Ինչ վերաբերում է երգելի խմբին, ստատիստներին (անխօս դեր խաղացողներին), բնավ վրայի երաժշտական խմբին, զինուորներին, ծառաներին և փոքրիկ մանկապիկներին, ուղղակի կարելի է ասել, որ նրանք ոչ մի ներկայացման լաւ պատրաստված չեն լինում: Նախ՝ որ նրանք բնավ վրա քայլել չը գիտեն, երկրորդ՝ իրանց աղբիւրը ճիշդ չեն ձանաչում: Բեմ դուրս եկողը պէտք է մոռանայ իր անձնաւորութիւնը և պէտք է ձեռնարկէ այն, ինչ որ պահանջվում է պիւստ: Դիւցուք եթէ նշանակված է մի պահապանի կանգնել մի տեղ, այդ արդէն դեր է, նրան պէտք է կատարել այնպէս, ինչպէս ցոյց է տրված, և մի քայլ յետ կամ առաջ կանգնել արդէն սխալ է համարվում: Նմանապէս ման երգիչները պէտք է գիտենան ինչ են, ուր են գնում և ինչ են կատարում: Բայց մեղանում հակառակն է լինում: Ինչպէս մի քանի անգամ նկատել ենք, բնավ վրա ամբողջ, զինուորները կամ մի այլ ժողովուրդ ման գալիս կամ միմանց զարմում են, թէ կուրսներին դիպում և թէ որոշ տեղերը չեն կանգնում: Իսկ թափուրները միշտ փչացնում են, tempo di marcia (քալերից) չը գիտեն, կամ տակտից աւելի շուտ են գնում, կամ ծանր: Թաճախ պատահում է վերջինը, որ թմբածուրութեան և անպատասխանութեան նշան է: «Օպերիչիկ» օպերայի առաջին գործողութեան մէջ բեմը ներկայացնում է բնութիւն և անմիջապէս մէջտեղը դրված է մի մեծ ծառ: Բեմական յարմարութիւնների համաձայն՝ այդ ծառը ոչ թէ տնկված է, այլ զազաթից կախված առանց բունը յատակին ամրացնելու: Երգելի խումբը իր քանի անգամ ցնալ գալով քայլապէս անխնայ ջարժում էր այդ մեծ ծառը, որ նա բնից քանի ջարջ հեռանում էր, կարծես փոթորկից արժատախիլ եղած դէպի վեր էր բարձրանում:

Ներկայացումների ներգործութեան համար հարկաւոր է բեմական ամբողջութիւն:

Կարա-Մուրզա

Իրենը հաստատել է, որ կանանց տարեկան վատարկը համապատասխանում է այն գումարին, որ տղամարդիկ ծախսում են զինուորներում: Այն օրը, երբ տղամարդը կը դադարի խմելուց, կինը կը կարողանայ նուրիկը միայն տնաբարութեան:

Կնոջ բանուորականութեան սակաւութեան պատճառը պ. Ֆրանկ տեսնում է հետեւաբար հանգամանքներում: Առաջին, ենթադրվում է, թէ տղամարդ բանուորը հաց է վաստակում ամբողջ ընտանիքի համար, իսկ կինը միայն իր համար, միջոցաւ կան ամուրի բանուորներ և ընտանիք պահող բանուորուհիներ: Այդ սխալ հայտի հիման վրա, տղամարդը ստանում է ընտանեկան բանուորավարձ (salaire de famille), իսկ կինը սովի բանուորավարձ (salaire de famille): Երկրորդ, տղամարդիկ պահանջ են իրանց համար իբրև մենաշնորհ ամենաշահաւետ պարավունքները և կանայք, սահմանափակվելով որոշ պարավունքներին, որոշ արհեստների շըրջանում, առաջ են բերում սաստիկ մրցումն այդ շըրջանում և իջնում բանուորավարձը: Երրորդ, կանայք աւելի թոյլ են, քան տղամարդիկ, այն խուլ կուռն, որ միշտ գոյութիւն ունի բանուորավարձի որոշելու հարցում գործատէրի և գործաւորի մէջ, որովհետեւ բանուորները ընկերութեան արժանիքը են փաստաբան Յրանի (Բրեւէլից) խօսքերը: Վիճակագրութիւնը, ասաց նա, ցոյց է տուել, որ այն զէպերից մեծ մասում, երբ կինը անառականում է, քաղցն է լինում զրդիչ պատճառը: Հաստատված է, որ 3000 անառակ կանանցից 1,600-ը սովատանջ են եղել... տատերն ասում են, որ կնոջ տեղը ընտանեական օջախն է, շատ լաւ: Բայց կան այրիներ, կան այնպիսիներ, որոնք չեն կարողանում պսակվել: Վերջապէս կանանց թիւը աշխարհիս երեսին աւելի շատ է քան մարդկանց թիւը... Յրանսիայում կանանց 75 % -ը պէտք է հաց վաստակեն իրանց սեփական աշխատանքով: Սակայն կնոջ բանուորական լարձը տղամարդի բանուորականին 1/3-ը կամ 1/8-ն է կազմում... Ետո մեծ է և գինեմուղութեան աղբիւսները: Բէլգիայում վիճակագրու-

Անառակութիւնը և բանուորավարձը, վերջացնում է պ. Ֆրանկ, յարակից հարցեր են, նոյն հարցի երկու երեսն են:

Վերջին նիստը նուիրված էր հրաժեշտի, մնաք բարևի ճառերին: Այդ ճառերից մեկ համար հետաքրքիր է Պարիզի ռուս դեսպանութեան կցորդ իշխան Գուրկիլի ճառը, որի մէջ նա յայտնեց, թէ արօշիլիստական շարժումը սկսել է շատ պարզ կերպով արտայայտվել Ռուսաստանում, մանաւանդ Մոսկվայում, և նախ իսկ զինուորական շըրջաններում:

Տ. Թովանսիսեան
